

AŞİRETEN MİRLİĞE BUXTİLER
FROM TRIBE TO PRINCIPALITY: BUKHTİS

Yusuf BALUKEN*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 26.02.2021
Accepted // Pejirandin: 08.04.2021
Published // Weşandin: 30.04.2021
Pages // Rûpel: 46-66

This work is licensed under the Creative Commons
Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Baluken, Yusuf, (2021). Aşiretten Mîrliğe Buxtîler, *Kurdi name*, no. 4, p. 46-66

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website
// *Ev gotar herî kê m ji aliyê 2 hakeman va hatiye nîrxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Özet

Buxtî Aşireti Kürt aşiretleri içerisinde demografik yapı ve siyasal etkinlik açısından önde gelen aşiretlerden biridir. Ortaçağdan itibaren Cizre ve civarında gerek siyasal açıdan ve gerek kültürel açıdan belirgin bir varlık göstermişlerdir. Birçok devletin kurulduğu bölgede yüzyıllar sonra bile varlığını korumayı sürdüren Buxtî hanedanının son temsilcisi Yezdan Şêr Bey'dir. Cizre ve civarındaki yerleşim yerlerinde yerleşik ve göçebe halde yaşayan bu aşiretin çok sayıda alt dalı olup kendisine özgü kültürel bir yapıya sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Kürt Aşiretleri, Buxtî Aşireti, Buxtî Mîrliği, Azizan Mîrliği, Cizre.

Abstract

The Bukhtî tribe is one of the leading tribes in terms of population and strength among the Kurdish tribes. They have indicated a distinctive political and cultural presence in Cizre and its vicinity since the middle ages. The principality that emerged after the Mongol invasion was named as Azîzân Principality. The last representative of the Bukhtîemirate continuing its existence in the region where many states were established even after centuries is ruler Yazdân Shir. This tribe settled in the settlements in Cizre and its vicinity, and living as nomads has many sub-branches and a unique cultural structure.

Key Words: Kurdsih Tribes, Bukhtî tribe, Bukhtî Emirate, Azîzân Principality, Jazirah.

GİRİŞ

Kürt tarihi incelenirken göz ardı edilmemesi gereken olguların başında kuşkusuz aşiret realitesi gelmektedir. Erken dönemlerden itibaren aşirete dayalı sosyal organizasyona sahip olan Buxtî Kürtleri için Şırnak'ın Cizre ilçesi geçmişten beri en önemli yerleşim ve idare merkezlerinden birini teşkil etmesinden dolayı çoğu zaman *Cizîra Botan* diye bilinmektedir. Aşiretin isimlendirilmesi, sosyal organizasyonu, yayılım sahası, tarihsel kökleri ve XIX. yüzyılın ortalarına kadarki siyasal etkinliği üzerinde bu çalışmada konunun sınırlarını aşacağı

* Arş. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, yusufbaluken@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3077-4923.

kaygısıyla aşiretin günümüzdeki durumu üzerinde durulmamıştır. Çalışmanın sonuna da Buxtî Mîrlerinin bilinen ilk atalarından başlayarak XIX. yüzyılın artalarında hüküm sürmüş Bedirhan Bey'e kadarki soy kütükleri eklenmiştir.

1. İsimlendirme

Aşiretin adını aldığı Boxt kelimesinin kökeni ve etimolojisiyle ilgili yapılan araştırmalarda Kürtlerle aynı coğrafyayı paylaşan farklı milletlerin dillerinde bu adın değişik telaffuzlarıyla karşılaşmıştır. Bu bağlamda en eski kayıtlarla Pehlevice metinlerde karşılaşılmaktadır. Sasani devletinin kuruluşuna ilişkin kaleme alınmış *Karnamek-i Ardeşir-i Papekan* isimli Pehlevice metindeki *Haftanboxt* isimle karşılaşmaktayız. Ardeşir'in, Sasani Devleti'ni kurma sürecinde *Madik* önderliğindeki Kürtlerle ve akabinde de bu bölgedeki *Haftanboxt* ile yaptığı savaşlardan söz edilir (Peshotan, 1896: 22-25, 32, 37). Bu ismin etimolojini yapan Nöldeke'ye göre bu isimdeki Haftan, *yedi* sayısını ifade ederken Boxt ise *hizmetçi* veya *köle* anlamlarına gelir (Nöldeke, 1879: 49; Menasce, 1969: 139-142; Shaki, 2002: 530-531). Mervânîlerin mensup olduğu Humeydîler'in Çeharboxtî aşiretinin adındaki Boxt sözcüğü bu isimlendirmeler arasında bir bağlantı olduğu izlenimi vermektedir (İbnu'l-Ezrak, 2014: 449-453).

Süryani kaynaklarında bu aşiretin adı *ܒܘܚܬܝܐ*Bohtî veya *ܒܘܚܬܝܐܝܐ*Bohtâyé şekillerinde tekil ve çoğul formda kaydedilmiştir (Adday, 2015: 23, 27). Aramice kökenli olduğu düşünülen bu ismin anlamının *köle* veya *evlat* olduğu; dolayısıyla da Kürtlerden ziyade Arami/Süryaniler tarafından isimlendirildiği düşünülmektedir. Klasik Ermeni/Batı Ermeni tarih literatüründe ise aşiret, *Բուխտան*Buhtan veya *Բոխտան*Bohtank' şekillerinde isimlendirilir (Khachikyan, 1958: II/335-336; Sanjian, 1969: 306,308). Kendisi de bu aşirete mensup olan Kürt bilge ve şairi Melayê Cizîrî bir beytinde bu aşiretin ismini *بھتان*Buhtan imlasıyla kaydeder (el-Cezeri, 1922: 93). Ehmedê Xânî ise *بوھتان*Bûhtan imlasıyla yazar (Xânî, 1337/1919: 22). Ortaçağ İslam tarih ve coğrafya eserlerinde *البختية*el-Buxtiyye şeklinde kaydedilen Buxtî Kürtleri, çoğunlukla Colemerg ve Musul arasında kalan bölgede yaşamaktaydılar. Köken itibariyle de Humeydî Kürtleri'ne yakın olan Buxtîlerin nüfusları oldukça kalabalık olup içlerinden çok sayıda tanınmış şahsiyet çıkmıştır (İbn Fazlullâh, 2003: III/272; Bidlîsî, 1860: I/115-149). Bazı kaynaklara göre Buxtîler'in soyu Babil imparatoru II. Nabukednezzar diye de bilinen Buxtunassar'a ulaşır (el-Hisnî, 2019: 231; Çerkez Ağa, *Sefernâme*: 20a).

2. Aşiret Yapılanması

Hüseyin bin Ali bin İzzeddîn el-Xalfî tarafından 1001/1592-1593 tarihinde istinsah edildiği tahmin edilen bir elyazmasının ilk sayfasına kenar notu şeklinde kaydedilmiş tek sayfalık *أنساب لأكراد* *Ensâbu 'l-Ekrâd* başlığını taşıyan bir belgede (*ale'l-Hayâlî*: 1a,91a). Kürt aşiretleri temelde *البهتوي* el-Buhtewî ve *البيزنوي* el-Bejnewî diye iki başlık altında sınıflanmıştır (Bidlîsî, 1860: I/158). Yukarıdaki kayıtları destekler mahiyetteki aktarımlara Şeref Xân-ı Bidlîsî'nin *Şerefnâme* isimli eserinde de rastlamaktayız. Buna göre Becn ve Buxt, Cezîre hükümdarlarının soyundan gelen iki kardeşi ve yönetim yüzünden çıkan anlaşmazlıktan

ötürü araları bozulmuştu. Buxt, Cezîre'ye yönetici olunca Becn/Bejn de Hasankeyf'e giderek orada yöneticilik yapmaya başladı. Şeref Xân'ın aktardığına göre Kürtler bu iki kardeşin soyundan gelirler. (Bidlîsî, 1860: I/158)

Bu tasnife göre البهتان Buhtân konfederasyonunu oluşturan aşiretler; Zirqî, Millî, Suweydî, Pazûkî, Rojkî, Beyikî, Karagêçî, Şikakî, Yezîdî, Xalidî, Masikî, Istorkî, Bebbewî, Şîrewî, Mehmedî, Reşanî, Zaxûrî, Gawanî, Mihelmî, Şeyx Bizinî şeklinde sayılmıştır. Konfederasyonun diğer kolu olan البزنوان Bejnevân konfederasyonunu oluşturan aşiretler ise Banûkî, Hewêdî, Ziktî, Berazî, Pojî, Zîlî, Bîsî, Hekkârî, Behadinî, Sindî, Aşitî, Mihranî, Canbegî, Şadî, Soranî, Cofanî, Melik Xelîlî, Mêdisî, Şebenkarî, Bejnewanî, Garisî şeklinde sıralanmıştır. (Kavlu Ahmed ale'l-Hayâlî: 1a)

Şeref Xân-ı Bidlîsî'nin بختی Buxtî Aşireti'ne ayırdığı bölümde Kürdistan aşiretleri arasında yiğitlik ve cesaretle tanınır. Bu aşiret mensupları süvarilikte yetenekli olup Mısır yapımı kılıçlar, Şam üretimi oklar gibi savaş teçhizatları kullanıp Arap atlarına kıymet verirlerdi. Savaş zamanlarında aşiret mensupları birlik beraberlik içerisinde düşmana karşı yiğitçe çarpışarlardı. Kürdistan'da akranları ve emsallerinden bu yönleriyle ayrılırlardı (Bidlîsî, 1860: I/115)

XVI. yüzyılın sonlarında Buxtî Mîrliğine bağlı Gûrgîl Nahiyesi'nde Şehriyofî, Şehrîlî, Gûrgîlî, Istoriî isimli 4 tane Hüseyinî yani Müslüman ile Nîvîdkawun, Şoreş, Heyvdil isimli 3 tanesi de Yezîdî olmak üzere toplamda 7 tane aşiret mevcuttu. Berke Kalesi ve Nâhiyesi'nde Berkeyî Aşireti yaşamaktaydı. Erûx Kalesi ve Nâhiyesi'nde de buranın adıyla anılan Erûxî Aşireti vardı. PirozKalesi ve Nâhiyesi Pirozî Aşireti'nin bölgesiydi. Bu aşiret kendi içinde üç gruba ayrılmaktaydı. Bunlar Castûlan, Bezm, Girafan'dı. Badan Kalesi ve Nâhiyesi, Garisî Aşireti'nin elindeydi. Tanzâ Nâhiyesi'nin idare merkezi olan kalenin adı Kelhok olup burası da Garisî Aşireti'nin kontrolündeydi. Tûr ve Heytem Nahiyeleri'nin halkının çoğu Gayri Müslimler'den oluşmaktaydı. Burada Kürt olan tek aşiret Çelkî Aşireti'ydî. Şax Kalesi ve Nahiyesi'nde yerleşik halkın çoğu Hristiyan Ermeniler ve Süryanilerden oluşmaktaydı. Buradaki Kürt aşireti ise Şîldî Aşiretiydi. Niş Atil Kalesi ve Ermişat Kalesi Biraspî Aşireti'nin kontrolündeydi. Sayıca en kalabalığı olması nedeniyle bu aşiret Buxtîlerin en temel kısmını oluştururdu. Kîwer Kalesi -ki buraya Qamîz de denilirdi- Garisî ve Qureşî aşiretlerinin elindeydi. Dêrdih KalesiTanzâ'ya bağlı yerlerden biri olup buranın halkı çoğunluklaTuhayrî, Saffân ve Benî Ubade gibi Arap aşiretlerinden oluşmaktaydı. Buradaki Ermeni halkı da Arapça konuşmaktaydı. Bu bölgede yaşayan Kürt aşiretleri ise Dunbulî, Nokî, Mahmûdî, Şeyx Bizinî, Masikî, Reşikî, Mix Nehran, Peykan, Bilan, Bilastûran, Şîrewiyan, Dûtûran aşiretleriydi. Dunbulî, Mahmûdî aşiretleri başka yerlere gidip yerleşmiş olsalar da gerçekte Cezîre'den göç etmişlerdi (Bidlîsî, 1860: I/116-118). Finik Kalesi ve Nâhiyesi'nde ise 4 tane aşiret yerleşikti. Bunlar Becnewî, Şikakî, Mîranî, Goniye aşiretleriydi (Bidlîsî, 1860: I/148).

1650'de Osmanlı gezgini Evliyâ Çelebî Cezîre Kürtlerini بهتانیان Kavm-i Buhtâniyân adıyla zikretmiştir. Cizre bölgesindeki 12 aşiretin en önde gelenleri: Birispî, Garisî, Gebirî, Jilanî, Kelhokî, Silopî, Weseldan ve Zebarî aşiretleridir (Çelebi, Seyâhâtname: 196b). XIX. yüzyılın ortalarında ise Botan aşireti, Aqûnisî-i Yezîdî, Atikan, Berwarî, Dêrşewî, Dûdêran, Garisî, Goyinî, Goyî, Hacî Eliyan, Kendalî, Mîran, Nemîrî, Şinkarî-i Yezîdî, Reşkotan, Tenûrî, Zaxoyî gibi kollardan oluşmaktaydı (Jaba, 1860: 6-7).

XX. yüzyılın başlarına geldiğimizde ise bu aşiret Koçer yani göçebe ve Dêmanî yani yerleşik olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktaydı. Koçer yani göçebe olanlar Çoxsor, Alikan, Dawûdiyan, Dudêran, Garisan, Mîran, Soran, aşiretleridir. Şilit kolunun alt kolları Batûyan, Kiçan, Mûsereşan, Xêrkan, Teyan aşiretleridir. Deşta-Silopî denen bölgede ise Hewêrî, Reşikan, Spêrtî, Zêwkî, aşiretleri yaşamaktaydı. Buxtî Aşireti'nden Dêmanî yani yerleşik olanlar ise Alîyan, Ebasan, Meman, Hesinana Jêrîn, Hesinana Jorîn, Harûnan, Berwarî, Dêrşew, Erûh, Garisan, Goyan, Hacî-Alîyan, Hacî-Bêra, Harûnan, Jêlîyan, Kheran, Silopî, Şernex, Şûvan, Welat-Kelhoc, Welat-Kêver, Welat-Kilîs kollarından oluşmaktaydı (Azîzan, 1933: 2-4).

Buxtîlerin nüfus olarak yoğun oldukları bu bölgede özgün kültürel bir doku oluşmuştur. Bu bölgede konuşulan Kürtçe, kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Botan ağzı ile kaleme alınmış olan en dikkat çekici edebi metin kuşkusuz Melayê Cizîrî'nin *Dîwan* isimli eseridir (Hartmann, 1904; Hadank, 1938: 5-39).

3. Coğrafya

Milattan sonra 905 yılı dolaylarında yaşamış ünlü coğrafya bilgini İbn Vâzih el-Yağûbî, Buxtî Aşireti'nin en önemli merkezi olan Cezîre'yi, جزيرة لأكراد Cezîretu'l-Ekrâd yani *Kürtlerin Adası* diye kaydetmekte ve bu şehrin de Cezîretu İbni Ömer diye de bilinen Cezîre olduğunu eklemektedir. Kürtler'in bu şehirde yoğun bir nüfusa sahip olduklarını ve sürülerine otlak bulmak için Cezîre bölgesine gelmelerinden dolayı şehrin Kürtlere nispet edilerek bu şekilde isimlendirildiğini ileri sürdükten sonra idari olarak buraya bağlı yerleşim yerlerinden Cerrâhiyye, Ferah, Berxo, Finik, Cudeyde, Qasr, Erwax ve Kinkewer kalelerini kaydeder (İbn Şeddâd, 1978: 7, 213-215).

Ortaçağ kaynaklarına bakıldığında Buxtî Kürtleri'nin hâkimiyet alanlarının Zozan denen ve Ermenistan dağları, Ahlât, Azerbâyçân, Diyârbekir ile Musul arasında kalan bir coğrafyayı kapsadığı anlaşılmaktadır. Tarih boyunca Kürtler'in Ermeniler'le birlikte yaşadıkları bu coğrafyada sağlam ve ihtişamlı çok sayıda kale inşa ettikleri bilinmektedir. Bunlardan Bejnevîlere ait olanlar Burka ve Beşîr kaleleri iken Buxtîler'e ait olanlar ise aşiretin idare merkezi olan Curzeqîl'in yanısıra Atîl, Ellos, Baz el-Hamra, Elqî, Erwax, Baxewxa, Berxo, Kinkiwêr, Nîrweh ve Hewşeb kaleleriydi (el-Hamavî, 1867: II/957). XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde بهتان Buhtân, Siird sancağına bağlı bir kaza olup buraya nispet Buxtî veya بختي Buxtî şeklindeydi (Yusuf Ziyâeddîn Paşa, 1892: 56; Hartmann, 1896/1897: I,II)

4. Tarihsel Arka Plan

Cezîre ve civarında Abbâsîler döneminden beri idarecilik yapan Buxtî Kürtlerinin bu bölgedeki aşirete dayanan hâkimiyetleri Mervânîlerle başka bir boyuta kavuştu. İlk olarak Bâz el-Kurdî diye meşhur olan Hüseyin bin Dostuk zamanında Mervânîler Buxtîlerin yaşadığı bölgeye hâkim oldular (İbn Şeddâd, 1978: III/1 217).

Buxtîler Mervânîler döneminde komşuları olan Bejnevî Aşireti ile birlikte yaşadıkları Yukarı Mezopotamya coğrafyasının siyasi hâkimiyetini belirleyebilecek düzeye erişmişlerdi. 432/1041 yılında Buxtî Kürtleri, Mervânîlere karşı isyan ettiler. Mervânî hükümdarı

Nasruddevle bin Mervân adına Cezîre valiliği yapan Menklan vefat etmişti. Bunu bir fırsat olarak gören Buxtî Kürtleri Mervânîlere karşı dağlık bölgedeki Curzaqîl Kalesi'nde isyan başlattılar. Ardından Cezîre'ye bağlı yerleşim yerlerinden Beledu Kardâ/Bâkardâ'ya saldırı düzenleyip burayı yağmaladılar. Bunun haberi Meyyâfârikîn'e ulaşır ulaşmaz Mervânî hükümdarı Nasruddevle harekete geçerek Cezîre'ye geldi. Buxtî Aşireti'nin önde gelen kimselerini huzuruna getirtti ve onlarla görüşme yaptıktan sonra söz konusu kişilere hilatler giydirdi ve sonra da başkenti Meyyâfârikîn'e döndü. Ancak Buxtîler sözlerini tutmayıp Za'ferân Kalesi'ne saldırı düzenleyerek kaleyi ele geçirdiler. Nasruddevle bunu haber alınca askerlerini Za'ferân Kalesi'ne sevketti. Askerler kaleye ulaşır ulaşmaz kaleyi ele geçirdiler ve orada Buxtî aşiretinden kim varsa onları katlettiler. Bu arada Buxtîler ile Finik Kalesi'nde yerleşik olan Bejnewî Kürtleri arasında Cezîre bölgesinde meydana gelen savaşıardan dolayı iki aşiret arasında kalıcı bir düşmanlık oluşmuştu. Bundan ötürü de bu dönemde Bejnewîler, Buxtîlere karşı sürekli Mervânîlerle birlikte hareket ettiler (el-Mansûrî, *Zübdetu'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*: VII/92b-93a).

Buxtî Kürtleri ile Mervânîler arasında başlayan bu düşmanlık sonraki yıllarda da devam etti. Nitekim Cezîre valisi Süleymân bin Nasruddevle bin Mervân'ın 447/1055 yılında Cezîre'nin doğusunda bulunan çok sayıda sağlam kaleyi elinde bulunduran Buxtî Kürtleri'nin lideri Emîr Mûsık bin Mücellî ile aralarında bir düşmanlık baş gösterdi. Fakat bir süre sonra Süleymân, Buxtîlerin lideri Emîr Mûsık'a elçi göndererek aralarındaki anlaşmazlığı çözdü. Ancak çok geçmeden Buxtî ve Bejnewî Kürt aşiretleri Mervânî emiri Nasr'a karşı isyan ettiler. Ukaylî Kureyş'in yanında yer aldılar. İki taraf arasında çok sayıda insanın yaşamını yitirdiği büyük bir savaş meydana geldi. Mervânî emiri Nasr Buxtî ve Bejnewî aşiretlerine elçiler göndererek onlarla aralarını düzeltmek istediye de onlar Mervânî emiri Nasr'a boyun eğmeğe yanaşmadılar (İbnu'l-Esîr, 2006: VIII/123-124; el-Mansûrî, *Zübdetu'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*: 136a-136b).

Nizâmeddîn Nasr'ın ölümünden sonra 472/1080 yılında tahta Nâsıruddevle Mansûr çıktı. 484/1095 yılında son Mervânî hükümdarı Nâsıruddevle Mansûr döneminde Cezîre bölgesini Büyük Selçuklu komutanı Çökürmüş ele geçirdi ve Mansûr'u da esir alarak bir Yahudi'nin evine hapsedti. Mansûr, bu Yahudi'nin evinde Muharrem 489/Ocak 1096 tarihinde vefat etti (İbnu'l-Esîr, 2006: VIII/ 401)

5. Azîzân Mîrliği

Selçuklu hâkimiyetinin zayıflayıp Moğol istilasının başladığı dönem olan XIV. yüzyılın başlarına kadar olan süreç Buxtî Aşireti'nin tarihi açısından karanlık dönemdir ve bu dönem henüz yeterince aydınlatılamamıştır. Bu dönem Mardin Artuklularının hizmetinde olan Buxtî beyleri arasında Esededdîn el-Buxtî ve Hüsâmeddîn Azîz el-Buxtî 659/1261 yılında Moğol hükümdarı Hülagu tarafından yetmiş yakın bey ile birlikte katledildiler (İbn Şeddâd, 1978, III/2:564,570; Safedî,1980: X/28). Artık Buxtî Aşireti'ni idare edecek emirler kalmamış, aşiret de darmadağın olmuştu. Komşu aşiretler arasına dağılıp onlarla birlikte yaşamlarını sürdürmeye çalıştılar. Bu dönemde Buxtî emirlerinden Fahreddîn el-Buxtî, Mardin Artuklu hükümdarının hizmetinde bir süre çalıştı. Sonra Artuklu hükümdarıyla aralarında çıkan husumetten dolayı Mardin'i terk etmişti (el-Ömeri, *Mesâliku'l-Ebsâr*: III/272).

Moğol/İlhânî hâkimiyeti zayıflamaya başlayınca bu aşiret yeniden siyasi varlık göstermeye başlamıştır. İşte bu dönemde ortaya çıkan Cezîre hâkimleri tarihte daha çok

Azîzân Mîrleri diye tanınmışlardır (Bedirhân-Bedirhân, 1329).¹ Bunlar adlarını bu mirliğin ilk kurucusu olan Abdulazîz veya diğer bir görüşe göre İzzeddîn el-Buxtî'den almaktadırlar (İbn Nâzîru'l-Ceyş, 1987: 77; İbn Hacer, 1969: I/280; Bidlîsî, 1860: I/119).

Cizre hükümdarı İzzeddin Ahmed el-Buxtî Safer 764/Kasım-Aralık 1362 tarihinde vefat edince yerine oğlu Seyfeddin İsa el-Buxtî tek başına idareyi ele geçirdi (İbn Nâzîru'l-Ceyş, 1987: 77). Receb 785/Ağustos-Eylül 1383 tarihinde Cizreyöneticisi Seyfeddin el-Buxtî vefat edince yerine kardeşi İzzeddin Ahmed mîrliğin başına geçti. Tanzâ şehrine Seyfeddin'in oğlu Abdullah, Finik şehrine ise diğer oğlu Ebubekir idareci oldu (İbn Hacer, 1969: I/280).²

Moğol istilası yeni bitmişken bu kez de 796/1394 yılında Timur Mezopotamya'ya geldi ve Musul'da konakladı. Cizre yöneticisi İzzeddin Ahmed kardeşi Mecdeddin'i, beraberinde hediyelerle Timur'u karşılamaya gönderdi. Timur onu memnuniyetle karşıladı ve daha sonra Mardin'e doğru hareket ederek şehre 7 fersah mesafede bulunan Çemlik denen yerde ordugâhını kurdu. Bir süre burada kalan Timur buradan ayrılarak Mardin yakınlarındaki bir dağın eteklerinde konakladı (Şamî, 1363:149-150; Yezdî, 1887:I/665-666; Adday, 2015: 20-22). Timur burada konakladığı esnada Mardin Artuklu hükümdarı Melik İsa'nın askerleri ile Timur'un askerleri arasında kavga başladı. Timur bundan Mardin hükümdarını sorumlu tuttuysa da ordusunun yeteri kadar yiyecekten yoksun olması ve atlarına yetecek kadar yem bulunmaması Timur'u Mardin'e saldırma fikrinden vazgeçirdi. 8 Rebiu'l-Ahir 796/10 Şubat 1394 tarihinde Mardin'den ayrılarak Musul'a doğru hareket etti. Bu arada Bu esnada 10 Cemaziye'l-Evvel 796/13 Mart 1394 tarihinde Cizre hâkimi Melik İzzeddin'le birlikte huzuruna gelen ve hizmetine girmiş olan Şeyx isminde ve Buxtî Kürtleri'nden bir adamına yanında bulunan hediye ve değerli eşyaları Sultaniye şehrine götürme görevi verdi. Şeyx, Sultaniye gidiş yolunda beraberindeki mallarla birlikte Cizre'ye geldiğinde Cizre hâkimi İzzeddin, Timur'la aralarındaki anlaşmayı bozarak Şeyx'i beraberindeki mallarla alıyordu. Bunun üzerine Timur, Şeyx'in gönderilmesi için bir elçi gönderdiyse de Melik İzzeddin bu isteği geri çevirdi. Melik İzzeddin Timur'a karşı Cizre Kalesi'nin sağlamlığı ve Dicle Nehri'nin Cizre'yi çepeçevre kuşatmış olmasına güveniyordu. Cizre hâkiminin böyle davrandığını gören Timur 13 Cemaziye'l-Evvel 796/16 Mart 1394 tarihinde ordusuna Cizre'ye doğru hareket etmeleri emrini verdi. Timur'un ordusu Dicle Nehri'ni geçtikten sonra geceleyin de yollarına devam ederek o gecenin sabahına doğru şehir muhafızları olup bitenlerden habersiz uyurlarken Timur'un askerleri şehre girdiler. Kaleyi ele geçirdikten sonra her tarafa saldırdılar ve şehir halkının mallarını yağmaladılar. Çok miktarda mal ve binek askerini ganimet olarak aldılar. Bütün bu karışıklıklar esnasında Cizre hâkimi Melik İzzeddin, Timur'un askerlerinden birinin eline esir düştü. Asker onu tanıyınca bin bir türlü işkence ve eziyet yaptı ve sonra da onu salıverdi. Bu arada Timur'un askerleri şehirde bulunan Yakubi kilisesini de yağmaladılar. Timur Cizre'yi ele geçirdikten sonra 16 Cemaziye'l-Evvel 796/19 Mart 1394 tarihinde Cizre'den ayrıldı. Ele geçirdiği malları ve koyun sürülerini Musul'a gönderdi ve bir süre sonra Cemaziye'l-Ahir 796/Nisan 1394 tarihinde Mardin'e doğru hareket etti. İzzeddîn Ahmed ise canını kurtardıktan sonra Erühî aşiretine sığındı ve onlar

¹ Süreyyâ Bedirhân ve Kâmurân Bedirhân taraflarından kaleme alınan ve *derdest-i tabî' âsâr* olarak nitelenen *Kürd Azîziye Hükûmeti* isimli kitap mevcut değildir.

² Buxtî beyliğinin kuruluş dönemi tarihi için bkz. Yusuf Baluken, "Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Cizre Buhtî Beyliği", *Uluslararası Şımak ve Çevresi Sempozyumu*, 2010,I,115-133.

arasında yaşamaya başladı. Kendisini ibadete ve ölünceye kadar böyle yaşadı (Yezdî, 1887: I/671-676; Bidlîsî, 1860: I/120-122). Emir İzzeddin Ahmed siyasetten uzak durunca kardeşi Meceddin onun yerine aşiretin yöneticiliğini yapmaya başladı. Nitekim 1420 yılında Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman ile sorun yaşayan Karakoyunlu İskender düşmanına karşı Cizre emiri Meceddin'den yardım istedi. Meceddin onun bu çağrısına olumlu yanıt verdi ve yanına aldığı 3000 kişilik orduyla İskender'in ordusuna katıldı (Ebubekir-i Tihranî, 2014:61).

Şeref Xân-ı Bidlîsî'nin *Şerefnâme* isimli eserinde Cezîre Buhtan'ı gösteren bir minyatür
(Bidlîsî, *Şerefnâme*)³

Timur istilasından sonra XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Cezîre ve civarının hala Buxtî Kürtlerinin elinde olduğu görülmektedir. Nitekim 833/1430 yılında İzzeddîn Ahmed vefat

³ Şeref Xan Bidlîsî, *Şerefnâme*, Oxford Bodleian Kütüphanesi, Elliot 332.

edince yerine Abdal Bey diye tanınan Zeyneddîn lakaplı Abdullah bin Abdullah geçti (Xanî, 1337/1919: 22).⁴ Abdal Bey ilk sikke bastıran Cezîre yöneticisidir (Ilich, 1978:1-5).

Ön Yüz	Arka Yüz		
لا إله إلا الله محمد رسول الله ضرب جزيرة أبو بكر عمر عثمان علي	عبدالله بن عبدالله رحمهم الله		

Abdullah bin Abdullah tarafından Cezîre'de basılmış gümüş dirhem⁵

1458 yılında Mîr Abdal vefat edince yerine oğlu İbrâhîm Cezîre'de Buxtî beyliğinin yönetimine geçti. Mîr İbrâhîm kısa bir süre Cezîre tahtında kaldıktan sonra 1459 yılında yönetimi bırakmak zorunda kaldı (Adday, 2015:39).

Ön Yüz	Arka Yüz		
عبدالله بن عبدالله رحمهم الله حاكم جزيرة وسعد	لا إله إلا الله محمد رسول الله ضرب سعد أبو بكر عمر عثمان علي		

Abdullah bin Abdullah tarafından Siirt'te basılmış gümüş dirhem (Stephen Album Koleksiyonu).⁶

Kendi döneminin saygın ve sözü geçen yöneticilerinden biri sayılan ve Bedro Bey diye de bilinen Bedreddîn bin Şerefeddîn Cezîre tahtına geçti. Kendi adına hutbe okutup gümüş sikke bastırırdı. 873/1468 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan Buxtîlerin ülkesini ele geçirmek için Cezîre'ye saldırdı. Uzun Hasan Buxtîleri kendisine itaat etmeye çağırdı. Ancak Buxtîler boyun eğmeğe yanaşmadılar. Bunun üzerine Uzun Hasan 5000 kişilik orduyu büyük komutanların öncülüğünde Cezîre'yi kuşatmaya gönderdi. Cezîre'yi aldıktan sonra Şâh kalesini de ele geçirdiler. Bunun üzerine şehir hâkimi Bedro Bey Gûrgîl kalesine kaçtı ve

⁴ Abdal Bey'in kız kardeşi Zîn ile Divân kâtibinin oğlu Mem arasında yaşanan aşk 854/1450 yılında bir trajediyle sonuçlandı. Bu iki âşık, Abdal Bey tarafından 840/1437 yılında yaptırılan Abdaliyye Medresesi'nin bitişiğinde yan yana defnedildiler. XVII. yüzyıl ünlü Kürt edebiyatçısı Ehmedê Xanî Mîr Zeyneddîn Abdal bin Abdal'ı, geçmişte yaşamış ve idarecilikte üstün bir makama erişmiş, birçok milletin kendisine boyun eğip itaat ettiği, Arab asıllı ve Kürtlerin Mîri, paytahtı Cezîre olan ve mutlu bir bahta sahip, şanslı ve yüzce makam sahibi, *Bohtân Mîri* diye nam salmış, biri olarak tavsif etmektedir. Bkz. Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, (Yay. Hamza), İstanbul 1337/1919, s. 22.

⁵<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3628&lot=2515>, 23 Mart 2021 tarihli erişim.

⁶Stephen Album Koleksiyonu, Nr. 86388.

oraya sığındı. Fakat Akkoyunlular orayı da kuşattılar. Bedro Bey kaleden inerek burayı onlara teslim etti. Akkoyunlular önce Bedro Bey'in oğlu Hasan'ı sonra da Bedro Bey'i öldürdü ve Cezîre'ye egemen oldu (Ebubekir-i Tihranî, 2014:353-354; el-Malatî, 2011: I/647).

Ön Yüz	Arka Yüz	
لا إله إلا الله محمد رسول الله ضرب جزيرة أبو بكر عمر عثمان علي	بدر الدين ابن شرف الدين البختي خلد ملكه	

Bedreddîn bin Şerefeddîn tarafından Cezîre'de basılmış gümüş dirhemler⁷

Cezîre 30 yıla yakın bir süre Akkoyunlu Türkmenlerinin yönetimi altında kaldı. Amcası Kek Muhammed ve kardeşleri Mîr Muhammed ve Şâh Ali Bey tutsak edilip götürüldüğünde Mîr Bedir'in oğlu Emîr Şeref, kaçıp kurtulmuş ve bir yerlerde gizlenmişti. Akkoyunlu devleti yıkılmaya yüz tutunca kıyımdan sağ kurtulan Buxtî devlet adamlarını bir araya getirerek Cezîre üzerine yürüyerek şehri Türkmenlerin kontrolünden çıkardı. Bu esnada Kek Muhammed, kardeşleri Mîr Muhammed ve Şâh Ali Bey, Türkmenlerin elinden kaçıp kurtulmayı başararak onlara katıldılar (Bidlîsî, 1860: I/123-124).

Emîr Şeref 1505 yılında Cezîre'den hareket ederek Hasankeyf Eyyûbî hükümdarı Melik Halîl ile birlikte Tûr 'Abdîn bölgesini yağmalayıp yıkıma uğrattılar. Bu müttefikler daha sonra Siirt'e giderek buraya bağlı köyleri de yağmaladılar (Barsavm, 1963: 358-359,365). Emîr Şeref 1507 yılına kadar Şâh İsmâ'îl'e tabi bir şekilde Cezîre şehrini yönetti (Ramusio, 1606: II/79b). Cizre'de Melayê Cizîrî türbesinin hazire kısmında bulunan bir mezar şahidesinde yer alan malumata göre 1508 yılı Mayıs ayında Safevî kuvvetleri Ustâclû Muhammed Hân öncülüğünde 2000 kişilik bir orduyla Cezîre'ye saldırdı. Cezîre hâkimi Emîr Şeref bin Bedreddîn el-Buxtî adamlarıyla onlara karşı koydu. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Kızılbâş/Safevî ordusundan çok sayıda kişi öldürülürken Buxtîlerden aralarında Hâc Muhammed bin Şemseddîn el-Gurgîlî'nin de olduğu yaklaşık 24 kişi öldürülmüştü.

Şâh İsmâ'îl 1510 yılında, Ustâclû Muhammed Hân adında bir adamını Ermenistân'ı yönetmek için göndermişti. Kendisine itaat etmeyen herkesi katletmesini ve şehirlerini yıkmasını emretmişti. Cezîre hâkimi güçlü ve cesur Emîr Şeref ona bağlılık için hediyeler göndermeyip meydan okuyunca Ustâclû Muhammed Hân zengin bölge olan Beyt Zabdai'ye saldırdı. Tigris/Dicle'yi geçip Kardo Dağı yakınlarında Emîr Şeref'le savaştı ve onu hezimete

⁷<http://numismatics.org/collection/1973.225.2>, 23 Mart 2021 tarihli erişim.

uğrattı. Bütün ülkeyi talan etti, hayvanları katletti ve halkın büyük bir bölümünü de öldürdü. Rahipleri, diyakozları, çocukları, köylüleri, sanatçıları, genç ve yaşlıları öldürdü; şehirleri yaktı, manastır ve kiliseleri yakıp yıktı ve kadın-erkek birçok genci köle yaptı. Emîr Şeref onunla barış yapmak zorunda kaldı. Bu amaçla bir yeğenini Ustâclû Muhammed Hân'a eş olarak verdi (Scher, 1910: 123-124).

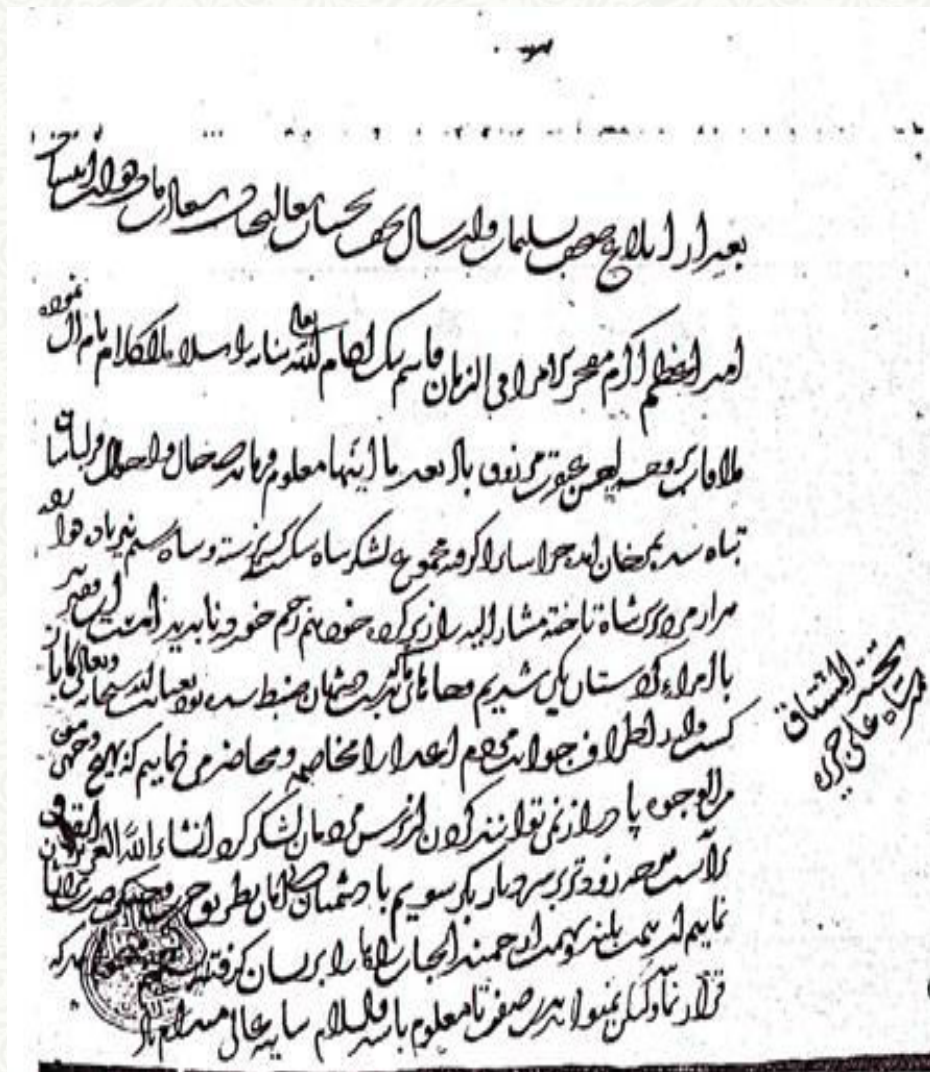
Buxtî Kürtleri'nin yöneticisi olan Emîr Şeref 1512 yılında, Ustâclû Muhammed Hân'a karşı isyan etti. Kalabalık Safevî ordusu Kürtlere saldırmak için bütün dağları tuttular. Atıl/İdil bölgesini ele geçirip talan ettiler ve 6 Haziran Pazar günü gerçekleşen büyük bir katliam yaptılar. Bu olay Cezîre hâkimi Emîr Şeref'i iyice öfkeliendirdi. Büyük bir öfkeyle akşamüstü Cezîre'ye girdi. Emîr Şeref, adamlarına şehri yakmalarını emretti. Ertesi gün, tellal aracılığıyla Cizre halkına şehri terk etmelerini emretti, yoksa hepsi katledilecekti. Bunun üzerine halk şehri terk etmek zorunda kaldı. Üç gün aç ve susuz kaldılar. O süre içinde Buxtî Kürtleri, şehirdeki evleri yaktılar ve insanları kaçırdılar. Emîr Şeref, şehri tamamen yakmadan Şâx Kalesi'ne döndü. Emîr Şeref gittikten sonra Kızılbaşlar/Safevîler Cezîre'ye geldi ve hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girdiler. Öncüleri olan Ulâş Bey, kaçırılan Cezîre halkının bulunup geri getirilmesini emretti ve şehri yeniden inşa ettirdi. Ancak halk o kadar kötü durumdaydı ki ancak nefes alabiliyordu. Dönemin görgü tanıklarından Süryani yazar bu durumu şu sözle özetler:

“Ancak kafalarına keçe külah takmış yürekli bir halk olan Kürtler Şâh İsmâ‘îl'i mağlup etti. Kürtler dört bir yandan birleşip Kızılbaşlara/ Safevîlere saldırarak Ulâş Bey'le savaştılar. Zorda kalan Ulâş Bey, Ustâclû Muhammed Hân'dan yardım istedi. Muhammed Hân Kara Hân isimli kardeşi öncülüğünde bir grubu yardıma gönderdi. 29 Nisan 1513 Cuma akşamı Muhammed Hân'ın kardeşinin ordusu şehre girer girmez yağmaya başladı. Müslüman ve Hristiyan önde gelenleri ele geçirildi ve işkence edildi, kadınlara tecavüz edildi. Ertesi gün kılıçları kuşanıp katliam yaptılar yine; yaşlıları bile bırakmadan, hamile kadınların karınlarını parçaladılar, bebekleri duvara fırlatıp çarptılar, bütün sokaklar cesetlerle doldu; kiliseler yağmalandı, kitaplar yakılıp yıkıldı. Şehir yakıldı, Müslümanlar, Süryaniler, Yahudilerden kaçan kim varsa yakalanarak esir alındı. Yolda yorgunluktan devam edemeyecek olan varsa katledildi. Bütün bu zavallı tutuklular adalara ve uzak ülkelere satıldılar” (Scher, 1910: 124-126).

Şâh İsmâ‘îl 1510 yılında Diyârbekir, Musul ve Sincâr'ı kontrolü altına aldıktan sonra Cezîre taraflarına da asker göndermişti. Defalarca Safevîler ile Emîr Şeref arasında çarpışmalar meydana geldiyse de her defasında Emîr Şeref üstün geldi. Bunun üzerine 1512 yılında bu kez Safevîlerin Diyârbekir beylerbeyi olan Muhammed Hân Ustâclû ve kardeşi Kara Hân ile birlikte Cezîre'yi ele geçirmeleri için Emîr Şeref üzerine yolladı. Ancak yine şehri ele geçirmeyi başaramadılar. Üçüncü sefer 1513 yılında Hemedân'da bulunan Korucubâşı Yegân Bey Tekelû'yü ünlü korucu ve askerlerle birlikte Cezîre'ye Emîr Şeref'in üzerine gönderdiyse de Emîr Şeref, Yegân Bey'in ordusunu bozguna uğrattı ve askerlerini kırıp geçti. Bu olaydan sonra bir daha Safevî orduları Cezîre'ye herhangi bir saldırıda bulunmadılar (Bidlîsî, 1860: I/124-125). Bu dönemde 1510-1512 yılları arasında Cezîre'de ağır bir veba salgını meydana geldi (Scher, 1905).

Emîr Şeref bir müddet daha tahtta kaldıktan sonra vefat etti. Buxtî Aşireti mensupları ve ileri gelenlerinin uygun bulması neticesinde Buxtî beyliğinin başına geçen kardeşi Şâh Ali Bey, Finik Kalesi ve bağlı yerlerin yönetimini de diğer kardeşi Mîr Muhammed'e verdi (Bidlîsî, 1860: I/125).

Kürdistan beyleri ittifakla Safevî hükümdarı Şâhİsmâ'îl'e bağlılık bildirmek amacıyla 1513 yılında Hoy ve Tebrîz'e gitmek için harekete geçtiklerinde Şâh Ali Bey de Safevîlerle Buxtî Aşireti arasında geçenleri unutup 12 Kürt beyiyle birlikte Şâh İsmâ'îl'in huzuruna gitmişti. Şâh İsmâ'îl, Emîr Şeref'in yaptıklarını hazmedememiş olacak ki Şâh Ali Bey'i diğer Kürt beyleriyle birlikte tutukladı. Bir müddet sonra diğer beyler gibi bir yolunu bulup tutsaklıktan kurtulan Şâh Ali Bey, Cezîre'ye geldi. Bu arada Şâh İsmâ'îl Cezîre'nin idaresini Muhammed Hân Ustâclû'nun kardeşi Ulâş Bey'e vermişti. Şâh Ali Bey ile Ulâş Bey arasında Cezîre üzerine meydana gelen mücadele neticesinde Ulâş Bey Cezîre hükümetini bırakarak kaçtı. Şâh Ali Bey yeniden Cezîre ve bölgesinin idarecisi olunca Bidlîs hâkimi Mîr Şeref ile anlaşarak Osmanlı hükümdarı Sultan Selîm'e bağlılık bildirdi (Bidlîsî, 1860: I/125-126).

Cezîre hâkimi Şâh Ali Bey'in Kürt beylerinin faaliyetlerine dair yazdığı mektup (Fekete, 1977:323-325)

Kürt beyleri Sultan Selîm'i Diyârbekir, Azerbâyçân ve Ermenistân'ı ele geçirmesi için teşvik ettiler. Bir kaç yıl idarecilik yaptıktan sonra Şâh Ali Bey geride Bedir, Nâsır, Kek

Muhammed ve Mîr Muhammed adlarında dört erkek çocuk bırakarak vefat etti (Bidlîsî, 1860: I/126).

Şâh Ali Bey'den sonra Cezîre'nin yönetimine oğlu Bedir Bey geçti. Ülkesini adaletle yönetti ve Cezîre'yi mamur bir yer yaptı. 921/1515 yılında Yavuz Sultan Selîm Kürt hâkimlerinden biat alması için İdrîs-i Bidlîsî'yi Tebrîz'den Kürdistan'a gönderdi. İdrîs-i Bidlîsî, Urmiye ve Uşnî'den Amid ve Malatya'ya kadar olan Kürt şehirlerine giderek buradaki Bıradost, İmâdiye, Soran, Buxtan, Nemıran, Rojkan, Eyyûbîler ve diğer Kürt beylerinden biat aldı. Cezîre'ye geldiğinde Buxtan hâkimi Bedir Bey'den biat aldı. Bütün aşireti de bu hususta ona tabi oldular. Daha sonra Bedir Bey kendi adına bastıracağı parayı Sultan Selîm adına bastıracağı gibi kendi adına okuttuğu hutbeyi de onun adına okutmaya başladı (Kabaklarlı, 2021).⁸ Bedir Bey fakirleri gözetin, âlimlere karşı iyi muamelede bulunan biriydi. Musul'daki Safevî birliklerine karşı sefer düzenledi ve onları yenilgiye uğrattı. Öte yandan Bedir Bey Buxtan emirlerinden Gûrgîl hâkimi Seydî Ahmed Bey'i de yanına alarak Safevî askerlerini Cezîre yakınlarında yenilgiye uğrattılar (İdrîs-i Bidlîsî, 2001: 236, 243, 253-254, 273).

Kânûnî Sultan Süleymân ile de çağdaş olan Bedir Bey 70 yıl Cezîre'de idarecilik yaptı. Vân, Tebrîz, Bağdâd ve Irâk-ı Arab'a yapılan diğer seferlerde Osmanlı ordusunda yer alarak Kânûnî Sultan Süleymân'ın beğenisi ve hoşnutluğunu kazandı. Bedir Bey döneminde Cezîre'de hiç bir dönemde olmadığı kadar çok âlim ve hüner erbabı/sanatçı toplandı. Bedir Bey onları himaye etti ve haklarını gözetti. Bunlar arasında Mevlânâ Muhammed Berkal'î, Mevlânâ Ebûbekir, Mevlânâ Hasan Sûrçî, Mevlânâ Zeyneddîn Bebbî ve Mevlânâ Seyyid Ali'yi saymak mümkündür. Bedir Bey geride Mîr Muhammed adında bir erkek çocuk bırakarak vefat etti (Bidlîsî, 1860: I/126).

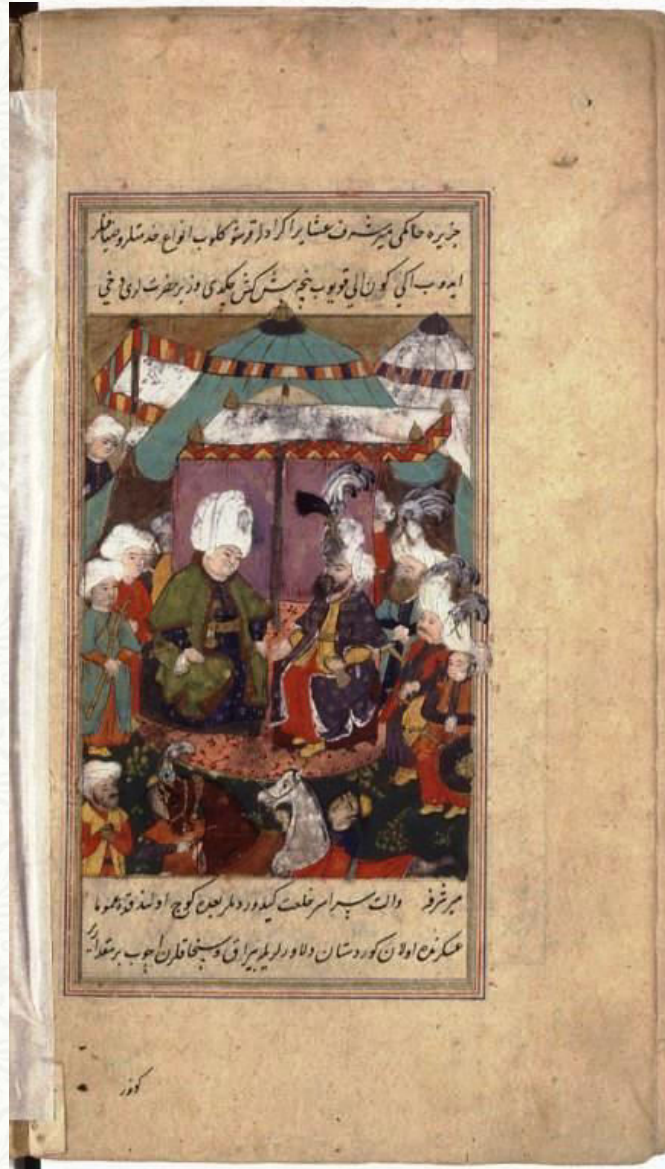
Sultan Muhammed'in annesi Hasankeyf Eyyûbî hanedanına mensup olup Melik Halîl'in kızıydı. Bu kadın çok akıllı biriydi ve kendisine babasından ve oğlundan yüklü bir miras kalmıştı. Buxtî Aşireti'nin ileri gelenlerine iyiliklerde bulunup onların hoşnutluğunu kazandı. Buxtî ülkesinin insanlarına çok iyi davrandı. Bir süre sonra Buxtî ülkesinin yönetimi Abdal Hân'ın oğullarının eline geçmeye başladı. 991/1583 yılında vefat edince Bedir Bey'in soyu son buldu. Bundan sonra Cezîre şehrinin idareciliği Buxtî Abdal Hân'ın oğlu Nâsır Bey'e geçti. Fakat Mîr Azîz'in kışkırtması sonucu 9 Ramazân 991/26 Eylül 1583 tarihinde Osmanlı yönetimi tarafından idam edildi. Ardından Cezîre'nin yönetimi Mîr Azîz'e verildi. Bu arada Abdal Hân'ın diğer oğlu Emîr Şeref yakın çevresiyle Tanza'da köşesine çekilmişti. Mîr Azîz bir yıl dört aylık yöneticilikten sonra azledildi ve yerine Abdal Hân'ın diğer oğlu Mîr Muhammed Cezîre yöneticiliğine geçti. Azledilen Mîr Azîz de Tebrîz seferinde Osmanlı ordusunda yer aldı. Sefer sonrasında da Cezîre'den ayrılan Mîr Azîz, Sincâr'da yaşamını sürdürdü (Bidlîsî, 1860: I/131-136).

Bir müddet sonra Emîr Şeref kardeşlerinin desteği ve Buxtî Aşireti'nin bir kısmının da arka çıkması sayesinde 40 gün boyunca Cezîre Kalesi'ni kuşattı. Şehri ele geçiren Emîr Şeref kardeşleriyle birlikte kalede Mîr Azîz'e ait ne varsa yağmaladığı gibi aile fertlerini de esir aldı. Bunun üzerine Musul Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın öncülüğündeki ve Hazzo hâkimi Muhammed'in desteklediği ordu 999/1591 yılı kışında Cezîre'ye hareket etti. Emîr

⁸ Bkz. Necdet Kabaklarlı, "Cizre'de Darbedilmiş Osmanlı Paraları", http://www.ottomancoins.com/kose_yazilari/mangir/cizreTR1.htm, 23 Mart 2021 tarihli erişim.

Şeref ve kardeşleri bundan haberdar olunca şehri boşaltıp Tanza'ya gittiler. Burada bulunan ailelerini yanlarına alarak Hîzân ve Müküs'e gittiler. Hüseyin Paşa Mîr Azîz'i Cezîre'ye yerleştirip Musul'a geri döndü. Bunun üzerine Emîr Şeref ve kardeşleri yeniden harekete geçerek Cezîre'ye geldiler. Emîr Şeref, Cezîre şehrine yönetici oldu. Ancak aradan kısa bir süre geçtikten sonra kardeşi Emîr İzzeddîn etrafına topladığı kimselerle başkaldırdı. Ancak Emîr Şeref bir yolunu bulup kardeşini katlettirdi ve tek başına şehrin ve aşiretin yöneticisi oldu (Bidlîsî, 1860: I/136-144).

Emîr Şeref döneminde bölgeye gelen Osmanlı devlet adamı Çerkez Yusuf Paşa 19 Cemâziye'l-Âhir 1011/4 Aralık 1602 tarihinde Musul'a iki konak bir yerdeyken Cezîre hâkimi Emîr Şeref, Muhammed Kethudâ isimli ağasıyla mektup gönderip onu davet etti. 23 Cemâziye'l-Âhir 1011/7 Aralık 1602 tarihinde ise Kürt aşiretleriyle birlikte karşılamaya gidip hediyelerle onu konuk etti. Vezîr Yusuf Paşa da Emîr Şeref'e hil'at giydirdi (Çerkez Ağa, *Sefernâme*: 19b-20a).

Yusuf Paşa'nın Cezîre hâkimi Mîr Şeref ve Buxtî Aşireti reisleriyle görüşmesi (Özdemir, 2014: 51-53) ⁹

Cezîre beyliğinin başında olan Emir Şeref bin Abdal Hân 1610 yılında Safevîler'e karşı savaşmak için Erzurum valisi Murâd Paşa ile bir araya geldi (Scher, 1905). 1025/1616 yılında Cezîre tahtında olan Emîr Şeref'in (Lârî, *Hâşiye 'alâ Hidâyeti'l-Hikme*: 165b) yerine geçen oğlu Muhammed Paşa, adamları tarafından öldürüldü ve kardeşi Mahmûd onun yerine Cezîre beyi oldu. Emîr Şeref'in diğer oğlu Abdal Hân, kardeşinin kışkırtmasıyla Erzurum'da Muhammed Paşa tarafından öldürülmüştür. Cezîre şehrinin yönetimi İstanbul'da Emir Kâsım'a verilmiştir (Bidlîsî, *Şerefnâme*, 231b.).

Cezîre yöneticilerinden Abdal Hân'ın babası 1088/1678 Şîrvan beyi Mîr Şâh Muhammed-i Reş ile yaptığı savaşı kazanarak Kufrâ'ya kadar ilerledi (eş-Şîrvânî, 2005: 58). Abdullah Hân 1701 ve 1702 yıllarında hala Cezîre beyliğinin başında bulunmaktaydı. Nitekim bu tarihte Kürtlere ait Erûh Köyü'nün yanısıra Tarhan ve Avannes köylerini talan etti ve yakıp yıktı (Scher, 1905). 1135/1723 yılında Buxtan yöneticisi hâlâ Abdal Hân'dı (eş-Şîrvânî, 2005: 74). Buxtan beyi Abdal Hân, Şîrvan beylerinden Küçük Zeynel Bey'in oğlu Teter Bey'i, Cezîre'ye getirtti ve kendisine müdebbir yaptı. Zira o, Kürt beylerinin saraylarını çokça gezdiği ve deneyim sahibi olduğu için *Pürbelav* lakabını almıştı. Buxtan sarayında çok itibar sahibi oldu. Babu'l-Eblak/Belek Kapı'nın bitişiğinde ona bir ev yaptırıldı (eş-Şîrvânî, 2005: 53).

Abdal Hân'dan sonra yerine kardeşi Mansûr Paşa Cezîre yöneticisi oldu. Ancak 1140 yılı Safer ayında/ Ekim 1727 Mansûr Paşa ile oğlu Şeref Bey arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Şeref Bey babası Mansûr Paşa'yı Cezîre'den çıkardı. O da oğlu Mahmûd Bey ve ailesiyle birlikte Tillo'ya gitti ve oradan da Fersâf Köyü'ne giderek oraya yerleşti. Burada bir medrese yaptırdı. Buradan ayrılarak önce Kufrâ'ya ardından Kormâs'a ve en son Gırdıkân'a gitti. Bir süre sonra Bağdâd'dan hil'at gelince Cezîre'ye dönerek Buxtan hükümetinin başına geçti (eş-Şîrvânî, 2005: 64,73).

Buxtan beyi Mansûr Paşa ile Şîrvan beyi Süleymân Bey arasında 1141 yılı Muharrem ayının ortalarında/Ağustos 1728 tarihinde anlaşmazlık çıktı. Süleymân Bey Mansûr Paşa'nın kayınbiraderiydi. Mansûr Paşa ordusuyla Siirt'e yürüdü. Süleymân Bey de Şîrvan ordusuyla Halenzî'ye gitti. Buxtan beyi bunu görünce Kufrâ'ya doğru harekete geçti. Süleymân Bey de Kufrâ'ya doru yürüdü. İki taraf Kufrâ yakınlarında karşılaştılar. Şîrvan askerleri Ricâlân Kalesi'ne doğru çekildi. Burada meydana gelen savaşta iki taraftan çok kişi hayatını kaybetti. Şîrvan hâkimi Süleymân Bey de esir alındı. Buxtan ordusu buradan Kormâs Ovası'na geldiler ve geceyi burada geçirdiler. Sabah vakti Kormâs'ı ateşe verdiler ve Süleymân Bey'i yanlarına

⁹Konu itibarıyla bu minyatür Cezîre (Cizre) hâkimi Mîr Şeref'in Yusuf Paşa'yı karşılamasını ele almaktadır. Mîr Şeref'in Paşa'yı karşılayıp ona hediyeler sunup ziyafet çektiğini, bunun üzerine Yusuf Paşa'nın da Buxtân aşiret liderlerine hilat giydirdiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki: “Bir kabul sahnesinin verildiği minyatürde, ortada Yusuf Paşa ve karşısında Cezîre hâkimi Mîr Şeref Bey oturmaktadır. Yusuf Paşa'nın karşısında oturan Mîr Şeref, sarı ve kırmızı renkten oluşan içlik ve lacivert kaftan giymiş olarak başında tuğlu bir sarık olduğu halde resmedilmiştir. Mîr Şeref'in arkasındaki bölgede önemli aşiret reisleri ve akrabaları yer almaktadır. Yine onların başlarında da tuğlu sarıklar mevcuttur. Turuncu, kırmızı ve mavi kaftanlara bürünmüş aşiret reislerinin yüzlerinden mülakatı dikkatlice dinledikleri anlaşılmaktadır. Mîr Şeref'in arkasındaki figürlerden ikisi sakalsız birisi ise sakallıdır.” Bkz. Coşkun Özdemir, *Fransız Milli Kütüphanesinde Bulunan “Sefernâme” (Turc-127) El Yazmasının Minyatürleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Konya 2014, s. 51-53.

alarak Cezîre'ye döndüler. Süleymân Bey bir ay kadar Cezîre'de hapis kaldıktan sonra kız kardeşinin aracılığıyla serbest bırakıldı ve evine döndü (eş-Şîrvânî, 2005: 64).

Şîrvan beyliğinin başına geçen Sâlih Bey ile Buxtan beyliğinin başındaki Şeref Bey arasında 1146/1734 yılında anlaşmazlık baş gösterdi. Sâlih Bey veziri İsa Bey'i kovmuştu. İsa Bey de Buxtan beyinin yanına geldi. Şeref Bey, Sâlih Bey'e haber göndererek İsa Bey'in el konulan mallarını istedi. Sâlih Bey mallarını ve ailesini gönderdi. Bu olay Buxtan beyi ile Şîrvan beyi arasındaki soğukluğun nedeni oldu. Bunun üzerine Şeref Bey Şîrvan'ı tahrir etmek amacıyla İsa Bey'i de yanına alıp ordusuyla Siirt'e doğru hareket etti. Şeref Bey Siirt'e ulaşınca Gomêrd Köşkü'nü yıktı ve ardından Kormâs Ovası'na geldi. Şîrvan'a bağlı onlarca köyü yakıp yıktı. Aradan bir müddet geçtikten sonra aralarında barış yapıldı ve İsa Bey topraklarına kavuştu (eş-Şîrvânî, 2005: 71-73).

Mansûr Paşa vefat edince oğlu Şeref Bey Cezîre tahtına oturdu. Kardeşi Mahmûd Bey ile anlaşarak Buxtan beyliğini birlikte idare ediyorlardı. Aralarında vardıkları anlaşma gereği sırayla Cezîre ve Şâğ'ı yönetiyorlardı. Önce Şeref Bey Cezîre'yi yönetti. Daha sonra Mahmûd Bey Cezîre yöneticilik yaptı. Bu esnada Şeref Ağa Şevkî'yi Şîrvan yöneticisi Sâlih Bey'in yanına göndererek Cezîre'ye gelmesini ve aralarını bulmasını istedi. Bunun üzerine Sâlih Bey ileri gelen adamlarından oluşan bir grupla Cezîre'ye geldi ve bir gece şehirde kaldı. Divanda Mahmûd Bey ile bir araya geldi. İkinci gün Sâlih Bey ve beraberinde gelenleri tutuklayıp Şâğ/Şax'a gönderdi. Bu arada Molla Abdurrahmân Arvâsî önce Cezîre'ye ardından Şâx'a gitti. Bütün bu olaylara karşı Şeref Bey Mahmûd Bey'i yöneticilikten azletti ve Cezîre'de yönetime geçti. Bu arada beş ay tutuklu kalan Şîrvan beyi Sâlih Bey de Molla Abdurrahmân Arvâsî ile birlikte Cezîre'ye geldi. Son derece iyi ağırlandı. Şeref Bey ile Sâlih Bey arasındaki dostluk güçlendi (eş-Şîrvânî, 2005: 77-78).

Bir müddet sonra Şeref Bey vefat edince yerine oğlu Muhammed Bey Buxtan beyliğinin başına geçti (eş-Şîrvânî, 2005: 78). Tahta çıkışından iki yıl kadar sonra Muhammed Bey'in kardeşi Fettâh Bey vefat etti (eş-Şîrvânî, 2005: 86). Her geçen gün Muhammed Bey'in devleti güçlendi. Şîrvan beyi BudâkHân ile aralarında dostluk karşılıklı gidip gelişler olurdu. Beraber ava gidip eğlence meclislerine katılırlardı (eş-Şîrvânî, 2005: 84-85).

Muhammed Bey 1189/1776 yılında bulunduğu bölgede hâkimiyet sahibi oldu. Şîrvan bölgesinde çıkan kargaşayı düzeltmek üzere Buxtan askeriyle birlikte Siirt'e gitti (eş-Şîrvânî, 2005: 81-83). 1196/1782 yılında Cezîre dağlarından bir dağ sarsıldı, yarılarak eteklerindeki köyü yerle bir etti. Köy halkından 80 kişi öldü (el-Ömerî, *Târîh*: 402b). Muhammed Bey bin Şeref Bey 1203/1788 yılında hâlâ Cezîre'de yöneticilik yapmaktaydı (eş-Şîrvânî, 2005: 45). 1207/1793 yılında Cezîre hâkimi Muhammed Bey bin Şeref Bey vefat etti. Muhammed Bey evinin damına çıkmak için merdivene tırmandığı esnada aşağı düştü, kan kusmaya başladı, bir süre sonra da öldü (el-Ömerî, *Târîh*: 411b).

Muhammed Bey ölünce Finik Kalesi'nin yönetimini amcasının oğlu Ezdîn Şêr Bey ve Cezîreşehrinin yönetimini ise bir diğer amcazadesi Kâsım Bey ele geçirdi. Bu durum Bağdat valisi Vezîr Süleymân Paşa'ya bildirildi. Vali, Kâsım Bey'e hilat gönderip onu Cezîre'ye idareci tayin etti. Ancak ardından Erbil valisi Abdullah Bey bin el-Harbende'ye ordusuyla Cezîre'ye yürümesi emrini verdi. Erbil valisi Musul'a gelince Tüfekçibâşı SultanAğa'nın öncülüğündeki bir grup askerle Cezîre'ye doğru hareket ettiler. Bu esnada Kâsım Bey

Cezîre’de Hakkâri aşiretinden 10.000 piyade savaşçı topladı. Bunu duyan Ezdîn Şêr Bey de Finik Kalesi’nden inerek aşiretleri topladı ve Cezîre’ye geldi. İki tarafın askerleri karşılaştı. Meydana gelen savaşta Kâsım Bey’in askerlerinden bir kısmı ona ihanet etti. Hakkâri askerleri bozguna uğradılar ve Kâsım Bey ve beraberindekiler kaçtı. Bu savaşta Hakkâri ordusundan yaklaşık 700 kişi yaşamını yitirmişti. Yenilginin ardından Erbîl valisi Abdullah Bey Cezîre’ye geldi. Ezdîn Şêr Bey ona elçi gönderip Cezîre’nin yönetimini talep etti. 25.000 kuruş tutarındaki 50 kese parayı da Bağdâd valisi Vezîr Süleymân Paşa’ya gönderdi. Talebi Bağdâd valisine sunulunca isteği yerine getirildi ve Ezdîn Şêr Bey, Cezîre’ye yönetici atandığı gibi Kâsım Bey ile barış yapıldı. Musul ve Erbîl orduları geri döndüler (el-Ömerî, *el-Asâru’l-Celiyye fi’l-Havâdisi’l-Arziyye*: 212b; el-Ömerî, *Târîh*:43b-44a).

Ancak bir süre sonra Kasım Bey’in aşiretlerden asker topladığı haberi Ezdîn Şêr Bey’e ulaştı. O da bu durumu Bağdad valisine bildirerek asker talep etti. Tüfenkçibaşı MuhammedPaşa ve SultanAğa öncülüğündeki yeniçeri birliği Musul’dan gönderildi. Ordu Cezîre’ye ulaştı ve Kasım Beyle buluştular. İki taraf karşı karşıya geldi ve meydana gelen savaş sonunda aşiretlerin ihanetinden dolayı Ezdîn Şêr Bey yenilip kaçarken askerlerinden bir kısmı da öldürüldü. Musul ordusundan ise sadece bir kişi öldürüldü. Ezdîn Şêr Bey, Finik Kalesi’ne geri dönünce Kâsım Bey yeniden Cezîre’yehâkim oldu ve her biri Finik Kalesi gibi olan yedi tane kale inşa ettirdi (el-Ömerî, *Târîh*:411b-412a).

Cezîre beyleri arasında 1209/1795 yılında tekrar savaş yaşandı. İki taraftan öldürülenlerin sayısı 600 kişiydi. Savaş sonunda yapılan barışa göre Kâsım Bey yine Cezîre’de yönetici oldu. Ezdîn Şêr de Muhammed Bey’in bütün mallarının bulunduğu Finik Kalesi’nin yöneticiliğine devam etti (el-Ömerî, *el-Asâru’l-Celiyye fi’l-Havâdisi’l-Arziyye*: 211b; el-Ömerî, *Târîh*:414a).

Cezîre Kürtleri’nden bir grup 1209/1795 yılında Zaxo yakınlarında konakladı. Bu haber o esnada Zaxo’da bulunan İmâdiye beyi İsmâ’îl Paşa’ya ulaştı. Paşa askerlerinden bir grubu dayısının öncülüğünde Cezîre Kürtleri’ne baskın düzenlemeleri için gönderdi. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Cezîre Kürtleri, karşı taraftan İsmâ’îl Paşa’nın dayısı dâhil 15 kişiyi öldürdüler ve Cezîre’ye doğru yola çıktılar. Bunun üzerine İsmâ’îl Paşa Denâdiyye Aşireti reisi Nemir ve Sincâr Dağı’ndaki Mehirkân Kürtlerini Cezîre Kürtleri’ne karşı kışkırttı. Bunun üzerine yüz kişilik bir grup Cezîreliler’e karşı harekete geçti. Aralarında meydana gelen savaşta Sincâr Kürtleri’nden 60 civarında kişi öldürülürken kalanlar ise kaçtılar (el-Ömerî, *ed-Dürrü’l-Meknûn*:648; el-Ömerî, *el-Asâru’l-Celiyye*:213b; el-Ömerî, *Târîh*:51b).

Kürt aşiretleri arasında 1209/1795 yılında büyük bir savaş meydana geldi. Zerârî ve Lek aşiretlerinden 2000 atlı adam tüfek ve zırhlarıyla Musul köylerine ve Hazır Nehri civarındaki yerlere saldırdılar. Buxtan, Mûsî, Dâvûdî ve Leşkerî aşiretleriyle dört gün boyunca savaştılar. Buxtan, Leşkerî ve Mûsî aşiretlerinden yaklaşık 16 kişi yaşamını yitirdi ve 60 kişi de yaralandı. Lek Aşireti’nin beylerinden iki kişi, Zerârî Aşireti beylerinden de sekiz kişi öldürüldü (el-Ömerî, *el-Asâru’l-Celiyye*:213a; el-Ömerî, *ed-Dürrü’l-Meknûn*:647; el-Ömerî, *Târîh*:I-73, 414b; Petermann 132, 49a).

Zaxo hâkimi Kubâd Bey,1213/1799 yılında Cezîre taraflarına asker göndererek Buxtan bölgesindeki dört köyü yağmalattı. Bunun üzerine Buxtan beyi Mîr Muhammed orduyu hazırlayıp onlara karşı gönderdi. Cezîre askerinden 30 ve Kubâd Bey’in askerinden de

30 olmak üzere yaklaşık 60 kişi bu çatışmada öldü. Mîr Muhammed Bey'in henüz genç yaşta olan oğlu da esir düştü (el-Ömerî, *Târîh*, Petermann I-73, 419a; Petermann 132, 60b). Cezîre'de 1214/1800 yılında veba salgını meydana geldi. Bir haftada tam 1200 kişi yaşamını yitirdi (el-Ömerî, *ed-Dürrü'l-Meknûn*: 659). Musul'un doğusunda yer alan Tayy Aşireti mensupları 1215/1801 yılında Zap Nehri kıyısındaki Buxtan Kürtleri'ne ait köyler ile Kendir köylerine saldırarak küçük ve büyükbaş hayvanları yağmaladılar. Tayy Aşireti'ne mensup bu yağmacılar arasında yer alan Ebû Süleymân Araplarından biri öldürüldü. Bunu haber alan amcazadelerinden yetmiş kişilik süvari Buxtan köylerine gelerek yetmiş ineği alıp köyü yağmaladıktan sonra geri döndüler (el-Ömerî, *Târîh*, Petermann I-73, 424a).

Cezîre yöneticisi Es'ad Bey, 1216/1802 yılında hastalandı ve hastalığı uzun sürdü. Tedavi için Musul'a gitti ancak bir yararını görmedi. Cezîre'ye döndü ve vefat etti. Ondan sonra Finik Kalesi yöneticisi Ezdîn Şêr Bey, Cezîre'nin yönetimine geçtiyse de birkaç günlük idarecilikten sonra Cezîre tahtına Kucur Bey geçti (el-Ömerî, *ed-Dürrü'l-Meknûn*, 664). 1224-1247/1809-1832 yılları arasında Buxtan bölgesinde Azîzân mîrlerinden sırayla Muhammed Bey, Süleymân Bey, Murtazâ Bey idarecilik yaptı (eş-Şîrvânî, 2005: 143,147,180).

Buxtî Aşireti'ne yöneticilik yapan Azîzân mirlüğünün son temsilcisi de sayılan Emîr Bedirhân, Osmanlı merkezileşme politikalarına karşı durdu. Osmanlı yönetimine isyan eden Emîr Bedirhân'ın yenilgisi sonucunda gerek hanedan ve gerek de aşiretin bölgedeki siyasî etkinliği kalmamıştır. Bedirhân Bey ailesinin sürgünüyle birlikte Buxtî Aşireti'nin yöneticiliği merkezi otorite tarafından atanan yöneticilerin eline bırakıldı.¹⁰

SONUÇ

Buxtî Aşireti'nin aşiret yapısı ve siyasal deneyimleri üzerinde durulan bu çalışmada Kürt aşiretleri içerisinde kökleri gerilere giden ve etkinlik açısından da her zaman varlığını hissettirmiş bir aşiret olduğu anlaşılmaktadır. Hanedan mensupları kimi zaman siyasi bağımsızlıklarına kavuşmuş ve kendi adlarına sikke de bastırmıştır. Buxtîler, hâkim oldukları bölgede sivil ve askeri işlevler gören mimari eserler inşa ettirmişlerdir.

Yaklaşık bin yıllık bir periyotta her anlamda varlık gösteren bu aşiretin siyasal varlığı kronolojik olarak sunmaya çalışılmıştır. Bir aşiretler konfederasyonu niteliğine sahip Buxtîler bugün için Şırnak ili ve ilçeleri ile Siirt ili ve ilçelerinde yaşamaktadırlar. Yoğunluklu olarak yaşadıkları Cizre ilçesi geçmişte aşiretin aynı zamanda yönetim merkezi işlevini görmüştür. Kentleşme ile birlikte aşiret yapısı eski niteliğini yitirmeye yüz tutmuştur.

¹⁰ Bedirhân'a ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Lütfî (Kürdîzâde Ahmed Râmîz), *Emîr Bedirhân*, İctihâd Matbaası; Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan-Direnîş ve İsyân Yılları-Sürgün Yılları*, Dipnot Yayınları, İstanbul 2013; Tuncay Ögün, *Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyânı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

KAYNAKLAR

- Azîzan, Herekol, “Bêrîya Botan”, *Hawar-Kovara Kurdî*, sal: 3, hejmar: 25, (19 Tebax 1933).
- Basibrinalı Adday(2015). *Vakayiname*, (Yay. Kutlu Akalın), İstanbul, Weşanxaneyaya Peywend.
- Bedirhân, Celâdet-Kâmurân(1329). *Edirne Sukûtunun İçyüzü*, İstanbul, İstanbul Serbestî Matba‘ası.
- Bidlîsî, Şeref Xân, *Şerefnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi, No: 584.
- Bidlîsî, Şeref Xân(1860). *Şerefnâme*, (Edit. V. Veliaminof Zernof) Cild I, St. Petersburg.
- Bidlîsî, Şeref Xan, *Şerefname*, Oxford Bodleian Kütüphanesi, Elliot 332.
- Çerkez Ağa Yusuf Paşa, *Sefernâme*, Paris Milli Kütüphanesi, Nr. Turc 127.
- Ebubekir-i Tihranî(2014). *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Trc. Mürsel Öztürk), Ankara.
- el-Cezerî, Şeyh Ehmed(1340/1922). *Dîwânâ Cizîrî*, (Yay. Muhammed Şefîk el-Arvâsî el-Hüseynî), İstanbul.
- el-Hamavî, Yâkût b. Abdullâh(1867). *Mu‘cemu‘l-Buldân*, (Edit. Ferdinand Wüstenfeld), Leibzig.
- el-Hisnî, el-Hasan bin İbrâhîm el-Münşî(2019). *Târîhu Hisn Keyfâ: Nüzhetu‘n-Nâzır ve Râhetu‘l-Hâtır*, (Thk. Yusuf Baluken), İstanbul, Weşanxaneyaya Nûbiharê.
- el-Malatî, Abdulbâsit bin Halîl(2011). *el-Mu‘cemu‘l-Mufennan bi‘l-Mu‘cemi‘l-Mu‘anven*, (Thk. Abdullah Muhammed el-Kenderî), Beyrut.
- el-Mansûrî, Baybars, *Zübdetu‘l-Fikre fî Târîhi‘l-Hicre*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, Nr. 1459.
- el-Ömerî, Yâsîn bin Hayrullah,*Târîh*, Berlin Kütüphanesi, Petermann I-73.
- _____, *Târîh*, Berlin Kütüphanesi, Petermann 49a.
- _____, *el-Asâru‘l-Celiyye fî‘l-Havâdisi‘l-Arziyye*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Nr. 2329.
- _____,*ed-Dürrü‘l-Meknûn fî‘l-Meâsiri‘l-Mâziyye mine‘l-Kurûn*, Paris Arabe 4949,
- _____(2003). *Mesâliku‘l-Ebsâr fî Memâliki‘l-Emsâr*, (Thk. Ahmed Abdülkadir Şâzelî), Abu Dabi.
- eş-Şîrvânî, Emir Sâlih Bey bin Hân Budâk(2005). *Târîhu‘l-Ensâb*, (Thk. Tahsîn İbrâhîm Doskî), Erbîl.
- Evlîyâ Çelebî, *Seyâhâtname*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Bölümü, Nr. 449.
- Fekete, L.,*Einführung in die Persische Palaographie: 101 Persische Dokumente*, Budapeşte 1977.
- Hadank, Karl(1938.).*Untersuchungen zum Westkurdischen: Bôtî und Êzādî*, Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin, 6, Berlin.
- Hartmann, Martin(1896-1897). *Bohtân: Eine topographisch-historische Studie*, I-II, Berlin.

- _____ (1904). *Der kurdische Diwan des Schēch Aḥmed von Ğezîret Ibn 'Omar genannt Māla'i Ğizri: Fotolithografie einer Handschrift*, Calvary.
- Ilisch, Lutz (1978). "Die Münzen der Buxtî von Gazira", *Münstersche Numismatische Zeitung*, VIII, Nr. 80/81.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, İzzeddîn (2006). *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Thk. Ömer Abdusselâm Tedmûrî), Beyrut.
- İbnu'l-Ezrak el-Fârikî, Ahmed bin Yûsuf (2014.). *Târîhu Meyyâfârikîn*, thk. Karim Farouk el-Khouly ve Yusuf Baluken, İstanbul.
- İbn Hacer el-Askalânî (1969). *İnbâu'l-Ğumr bi Enbâi'l-'Umr*, (Thk. Hasan Habeşî), Kâhire.
- İbn Nâziru'l-Ceyş, Takiyuddîn (ö.786/1384) (1987). *Teskîfu't-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, (Thk. Rudolf Vesely), Paris.
- İbn Şeddâd, İzzeddîn (1978). *el-A'lâk el-Hatîra fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, (Thk. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dımaşk.
- İdrîs-i Bidlîsî (2001). *Selîm Şâhnâme*, (Trc. Hicabi Kırılgiç), Ankara, Hece Yayınları.
- Jaba, Alexandre (1860). *Recueil de Notices et Récits Kourdes*, St. Pétersburg.
- Ķavlu Ahmed ale'l-Hayâfî*, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, Nr. 901.
- Khachikyan, L. S. (1958). *ZhE dari hayeren dzer'agreri hishatakaranner masn erkrord (1451-1480 t't')*, Erevan.
- Lârî, Muslihuddîn, *Hâşiye 'alâ Hidâyeti'l-Hikme*, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Nr. 743.
- Nöldeke, Theodor (1879). *Geschichte des Artachsir i Papakan*, Göttingen.
- Nizameddin Şamî (1363). *Zafernâme*, (Yay. Penahi Simnani), Tahran, İntişarat-ı Bamdad.
- Özdemir, Coşkun (2014). *Fransız Milli Kütüphanesinde Bulunan "Sefernâme" (Turc-127) El Yazmasının Minyatürleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Konya.
- Safedî, Halîl bin Aybek (1980). *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, (Edit. Ali Amara ve Jacqueline Sublet), Wiesbaden.
- Sanjana, Darab Dastur Peshotan (1896). *The Karname-i Artakhshir-i Papakan*, Bombay.
- Sanjian, Avedis K. (1969). *Colophons of Armenian Manuscripts 1301-1480*, Cambridge.
- Scher, Addai (1905). *Catalogue des Manuscrits Syriacques et Arabes Conservés Dans La Bibliothèque de Séert*, Mossoul.
- _____ (1910). "Episodes de l'histoire du Kurdistan", *Journal Asiatique*, XV.
- Xânî, Ehmedê (1337/1919). *Mem û Zîn*, (Yay. Hamza) İstanbul.
- Yezdî, Şerafeddin Ali (1887). *Zafernâme*, (Edit. Mevlevi Muhammed İlahdad), Calcutta.
- Yusuf Ziyâeddîn Paşa (1310/1892). *el-Hediyyetu'l-Hamîdiyye fi'l-Luğati'l-Kurdiyye*, İstanbul.

DÎJÎTAL KAYNAKLAR

<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3628&lot=2515>.

http://www.ottomancoins.com/kose_yazilari/mangir/cizreTR1.htm

EK: BUXTÎ MÎRLERİNİN SOYKÛTÛĞÛ

